

KRONIKA

MENARTOVA ANTOLOGIJA PESMI DOLENJSKE DEŽELE

Književnost

Pesmi dolenske dežele. Izbor, ureditev, spremna beseda in opombe Janez Menart. Oblikovanje Peter Simič. Izdal in založil Dolenjski list, Novo mesto 1984. Knjižna zbirka Dolenjska knjiga. 415 strani, 9 likovnih prilog.

(Tematika antologije 317 pesmi 78 pesnikov od 1830 do 1983)

V Novem mestu je v založbi Dolenjskega lista lani izšla svojevrstna antologija Janeza Menarta: Pesmi dolenske dežele. Naslov knjige je tak, da mu težko najdemo primerjave v dosedanjih pesniških antologijah (če izznamemo predvsem pesmi o morju in Trstu): opredeljen je namreč tematsko-regionalno. Ob njem se lahko vsiljuje misel, da je zbirka zamišljena kot poklon Dolenjski, kot popularizacijsko-slavilno, domoljubno dejanje, in je torej že v izhodiščih problematična, saj njen okvir določa čisto zunanja, neumetnostna spodbuda. (Taka predvidevanja je zbudila na strokovni debati o lanski slovenski pesniški beri na Filozofski fakulteti.) Seveda pa bi tudi v taki obliki, kolikor bi bila sestavljena kritično, po estetskih merilih, kot prikaz umetniškega prispevka dolenskih ustvarjalcev v skupno zakladnico slovenskega pesništva, pomenila del nacionalne antologije. Ob tem bi se lahko spraševali tudi o njenih morebitnih specifičnostih, tako kot se sprašujemo o specifičnostih npr. v dolenskem slikarstvu ali arhitekturi in drugih ustvarjalnih področjih, zlasti še, ker sega antologija od 19. stoletja do današnjih literarnih pojavov.

Vendar se je avtor takemu pristopu — antološkemu izboru najboljših del

dolenskih avtorjev — odrekel oziroma mu ta vsaj ni ostal pglavitni kriterij. To je razvidno iz izbora pesmi in o tem nam pripoveduje tudi sestavljaec, ko razlaga historiat in koncepcijske spremembe pri nastajanju knjige. Pri izboru samó dolenskih pesnikov bi ga namreč med drugim zmotila stilna heterogenost, torej podoba tiskanega dela novejšega pesništva, ki naj bi bilo brez krajevne specifike, internacionalno uniformirano, in ki se končno, kot je razvidno iz Menartovega pesništva in njegovih nazorov, izključuje tudi z avtorjevim pesniškim konceptom. Tudi zato je avtor težišče antologije prenesel s pesmi dolenskih pesnikov na pesmi o dolenski deželi. S tem je postala antologija iz avtorsko-regionalne regionalno-tematska: Dolenjska je postala njen predmet, njeno prizorišče, pobudnica njenega nastanka; zato so morali biti upoštevani tudi pesniki, ki so o njej tudi samo priložnostno ali izjemoma pisali, in ne samo rojeni ali udomačeni Dolenjci. Hkrati pa so izpuščena nekatera najboljša in najznačilnejša dela dolenskih pesnikov (npr. Jarca), kjer govore ustvarjalci o sebi, ne da bi izhodišča svojih verzov topografsko določili, in se torej kažejo kot Dolenjci kvečjemu v svojih manj dobesednih razsežnostih. Odpadli pa so s tem kar avtentično tudi modernisti, med njimi od starejših Podbevšek.

S tem se je ob želeni zaokroženosti antologija izoblikovala tudi bolj po sestavljalčevem estetskem nazoru. Iz opisanih razlogov je njena absolutna kvaliteta — kvaliteta pesmi — postala v povprečju nižja, zato pa njena podoba mnogo bolj enotna in podoba Dolenske bolj razvidna; in očitno je, da je avtor zasledoval prav to regionalno po-

dobu, saj je upošteval tudi značilne pesmi manj uveljavljenih pesnikov, da ga le niso estetsko motile, ne da bi jih v besedilu izrecno vrednotil. Zlasti nakazana težnja je doslej zbudila izrazit kritiški protest (Draga Bajta v 1. številki letošnje Mladine), ki je zbirko vključil celo med lanska »antikulturna« kulturniška dejanja, gotovo tudi zaradi sestavljalčevega uvoda, v katerem pesnik izrablja priložnost, da kritizira od ljudstva odtujeni vodilni tok sodobne poezije.

Taka kritika antologije bi bila s svojega vidika v načelu upravičena, kolikor bi bila seveda upravičena gledati v antologiji priporočilo estetskih vzorcev, primernih za današnji neidilični čas, ali priporočanje domačijstva, saj v njej tako v verzih starih, bolj obrobni pesnikov, kot z razmeroma pogostimi novejšimi verzi 20. stoletja marsikje izstopajo neproblematična idila, blago, iskreno čustvovanje brez slehernih ostrin, vdanost, nostalgija po nekdanjih časih, poetičnost in sanje v podobah idiličnega in trpko omamnega sveta, ki obvladuje domačine in očara »tujce« — a vse zelo preprosto, brez pretresov, vdano, skrito med spokojnimi Gorjanci in poezijo vinskih gričev. V estetskem pogledu ob takem kriteriju na zbirko seveda ne moremo več izrecno gledati kot na dolenski del nacionalne antologije. Ker motiv, predmet umetnosti sam po sebi za vrednost poezije ni kak relevanten kriterij in ker smisel umetnosti ni v odlikavanju ali izražanju kakega konkretnega ambienta — celo v slikarstvu ne — se tudi taka antologija res lahko marsikomu (predvsem estetom) kaže kot vprašljiva oziroma lokalistična, sestavljena po kriterijih, ki jih ne narekuje (oziroma ne naroča) umetnost, ampak pokrajinska zavest. Zato pa se moramo ob iskanju njenega resničnega pomena opreti na tisto potezo, ki smo jo ob možnosti izbora najboljših pesmi dolenskih pesnikov ne glede na tematiko omenili kot postransko: na zasledovanje

specifično dolenskega, ki je pomenilo osrednjo nit tudi sestavljalcu.

Ob dejstvu, da zbirka večinoma tudi v svoji duhovni podobi učinkuje skoraj kot celota, se bistvo antologije ne kaže v kvaliteti pesniškega prispevka niti ne v samem odstiranju pesniškega predmeta (upesnjevanju Dolenske in njene zgodovinske usode), marveč v specifičnih domoznanskih dimenzijah, v razkrievanju »predmeta« v njegovih duhovnih razsežnostih, v razmerju do dolenskega človeka in umetnosti, ob kateri se je že doslej — vsaj na likovnem področju — izpostavil pojem »dolenjstva«. S tem ne mislim toliko na pesniška odražanja in izražanja zgodovine, ki jo zares dojamemo v umetnosti vselej bolj živo kot v dokumentarnih ostankih (kot izrecno ugotavlja avtor), torej odražanja socialnega položaja, izseljenstva, svetovnih vojn, ampak dolenske *mentalitete*, kot se izraža v življenjskih reakcijah prebivalcev in zapisuje v umetnost in je neposredno gotovo tudi plod zgodovinskih okoliščin, od katerih naj omenim vsaj še dolgoletno odmaknjenost od večjih centrov ter vlogo življenjskega načina, vztrajnost kulturnega spomina in blagodejno konfiguracijo krajinskega okolja. Te poteze se nakazujejo v Menartovem izboru tako izrazito, da so si pesmi v knjigi res v marsičem specifičnem podobne in da se zdi, kot da bi v njih v resnici do današnjega dne živel »nekdanjih časov dih« (R. Robič). V teh značilnostih — starinski romantično-realistični naravnosti, blagem čustvovanju, preizkušeni formi, vsestranski preprostosti in folklorizmu — lahko gledamo prav tisto trdoživo in »naravno« dolensko konservativnost, ki je ugotovljena tudi v dolenski likovni umetnosti preteklih časov (F. Stele, I. Komelj), ne le kot plod skromnih razmer, ampak, vsaj v novejšem času, tudi formuliranega okusa, ki si je nove oblike izrecno prilagajal in negoval zasanjano občutje, starožitnost in blago čustvo, povezano s trpkostjo, ki jo je pogojeva-

la revščina in pozneje žalost ob izginjanju domačijskega življenja. Ta poteza je tako specifična, da lahko gledamo v njej že glavno značilnost knjige, tako v poljudnosti in pristrčnosti starejših verzov kot v nostalgiji novejših ustvarjalnosti, ki ubira ob vsem razcvetu posebno regionalno pot in sega tudi na višje kvalitete nivoje (Pavček). Končno prav na Dolenjskem še danes nastajajo starožitni realistični romani, ki še organsko črpajo naravnost iz preteklosti 19. stoletja, in končno je ambient same pokrajine z mentaliteto njenega življenja pritegnil ustvarjalce tudi od drugod in jih spodbudil k specifičnim potezom (med pesniki že Ketteja). To potrjujejo celo pesmi avtorjev, ki so doživeli dolenjski ambient mimogrede in ga prestregli v pesem, med njimi tudi delo sestavljalca, ki je to deželo v nekaterih pogledih sprejel za svojo. Zato pritegnitev nedolenjskih avtorjev taki zasnovi antologije ne more biti v škodo, pa naj gre za njihovo priložnostno reflektiranje malomestne Dolenjske (npr. pri Fritzu, ki je dobro začutil bistvo novomeške mentalitete) ali za nezavedno trenutno predanost njeni pokrajinski mistiki ali čustvu; podobno, kot lahko opazamo pri nedolenjskih slikarjih, ki so sicer čustveno zadržani, a jim pri slikanju Dolenjske sama poetičnost in idiličnost motiva nemalokrat vdihne poetično »dolenjsko«^o noto (npr. Omerzi pri slikanju Krke).

S tega aspekta lahko doživljamo dokajšen del umetnosti iz časa, ki ga zajema ta knjiga, kot relativno celoto, in antologija te dosedanje predstave še potrjuje; zlasti še, ker v veliki meri vključuje tudi poezijo poljudnejše ravni, kakršno bi drugače zastavljena antologija verjetno izpustila. V tem pogledu se ujema tudi s črto slikarstva, kot se je najbolj uveljavilo na Dolenjskem, slikarstva, ki je idilično tudi v večjih kvalitetah (sinonim zanj je nesporno Jakac) in ki se kaže tudi v modernih oblikah po prvi svetovni vojni bolj idi-

lično-romantično ali kmečko-mistično (Kralja) kot pa avantgardno. V tej celoti je izpuščeni Podbevšek vsaj v svojih skrajnostih res predvsem izjema, ki potrjuje pravilo. Seveda s tem ni rečeno, da črpajo mentaliteto, specifiko domače dežele samo napol ljudski pesniki ali tisti, ki jim je Dolenjska »predmet«, le da so rafiniranejši ustvarjalci bolj odmaknjeni od krajinarstva in v svojih spodbudah bolj sublimirani ter da se izražajo v bolj poduhovljenih, ne le realističnih oblikah. (V antologijo so sprejete zmerno nadrealistično-fantastične variante, ki pa prepoznavno rastejo iz »kresnonočne«^o folklore, ki sega v dolenjsko tradicijo do Trdine.) Pri preprostejših pesnikih ali pesmih prihajajo take »dolenjske«^o značilnosti, kot so pripovednost, poetičnost, slikovitost, idilika, blaga čustva, domoljubnost — torej isto, kar je v slikarstvu utelesil zlasti Jakac in v čemer pogosto gledamo Dolenjci svojo identiteto — samo najbolj neposredno do veljave.

Z razkrivanjem teh potez je Menartova antologija zaslužna zlasti kot zbirka študijskega gradiva, kot prispevek za spoznavanje vloge duhovnega pokrajinskega okolja za podobo umetnosti, kot gradivo, kakršno zanima tako literarno in umetnostno zgodovino kot jezikoslovje ali etnologijo, ki jim je (ali kadar jim je) vsaj eden od ciljev tudi danes večkrat razglašano samospoznanje in ki ob razvejenosti slovenske umetnosti znotraj posameznih obdobij in slogov ugotavljajo tudi zgodovinske, prostorske konstante, ki si s svojim izžarevanjem same podaljšujejo obstanek. Zato bo antologija ob vsem videzu dragocene popularne knjige tudi zelo skrbno sestavljen vir za razmišljanja tudi za tiste ljubitelje Slovenije in Dolenjske, ki so hkrati njuni raziskovalci. Mislim celo, da je šele v tem njena prava upravičenost in glavni daljnosežnejši smisel, torej predvsem v gradivu in ne interpretaciji ali ocenjevanju, ki ga Menart zavestno prepušča bralcu. Zato je treba

knjigo brati v resnici tudi z refleksijo in se ne le ganjeno prepuščati identifikaciji z njenim nepretrganim čustvovanjem (oziroma odporu do njenih čustev) ali pritrjevati njeni današnji resignaciji, kolikor ne gre seveda za resignacijo ob izginjanju kulturnih spomenikov, kulturne pokrajine in arhitektonskih ambientov.

Seveda je knjiga prijetna tudi v svoji lepoti (h kateri pripomore prefinjena oprema arhitekta Simiča): vendar predvsem v nevznemirljivi, tolažilni lepoti, taki, ki usmerja v idilo minulih časov in pesmi v resnici spreminja v cvetke, iz katerih je sestavljen antologijski šopek, kot ga v sklepi besedi pojasnjuje avtor. Ob izbranih cvetovih so v njem tudi bolj vsakdanje, a prikupne iskrene domoljubne pesniške cvetlice, med rojenimi pesniki tudi številni ustvarjalci, ki so vredni spomina predvsem v svojem odnosu do Dolenjske (kakršen povezuje dolenjsko prebivalstvo še danes v občutju pokrajinske pripadnosti) in zato lahko smiselno žive predvsem v specifično »dolenjskih« knjigah (Cvelbar, Zbašnik, Pucelj, Neubauer...). Omenjena skupna črta antologije je torej tako opazna in pregledna tudi zato, ker se v resnici bolj kot individualizem, ki sicer poji sodobno in tudi največjo preteklo umetnost, na njenih straneh izraža splošnejša ljudska, skupnostna poteza. V tem pogledu so pričujoče pesmi res pesmi dolenske dežele: niso samo pesmi dolenjskih pesnikov in tudi ne le pesmi o dolenjski deželi, ampak dobesedno pesmi dežele same. Ker ne more peti neposredno — razen z zvenenjem barv in valovanjem oblik — se oglašja v tej antologiji skozi usta svojih najbolj vdanih in zvestih otrok. In ti jo res čutijo kot počlovečeno živo bitje, iščejo, hvalijo in objokujejo, kot skromno ljubico in dobrotno, a ubogo mater. (Pavček, Markelj, Gačnikova jo dobesedno personificirajo.) Tako ljubečega odnosa do domače dežele v tako razširjeni obliki verjetno ne bomo našli v umetnosti

nobene slovenske pokrajine — podobnega, vendar veselejšega, morda na Štajerskem, in aktivnejšega — kot večno dolenjsko dopolnilo — verjetno na Primorskem. (Posebej je pri tem značilno, da lahko gledamo v vrsti pesmi dolenjskih avtorjev prav epigonske odmeve primorskega Gradnika — seveda ne njegove strastne erotike, ampak bogu vdanega konservativnega kmetiškega pojmovanja.) Zato mislim, da je Menartovo veliko, zelo skrbno in z odgovornostjo opravljeno delo ob vseh možnih pomislekih vsekakor plodno, le da je potrebno v njem gledati njegovo pravo vrednost. Nakazuje nam celo, da bi ne škodile niti enako temeljite antologije drugih slovenskih pokrajin, čeprav lahko domnevamo, da bi bile manj profilirane, a verjetno v povprečju kvalitetnejše oziroma vsaj intenzivnejše v sintezi krajinarske specifikacije in vznemirljivosti osebnih stisk.

Milček Komelj

PESTRO IN RAZLIČNO PRI SLOVENSKI MATICI ZA 1984

Sklenjena ponudba knjižne bere Slovenske matice za 1984. je tudi letos zagotovila izbiro za različne interese. Ni mogoče mimo pomisli, da je Matičin program v zadnjih letih pridobil v kakovosti, pa naj gre za leposlovje ali za strokovno delo ali pa prevod. V mejah možnosti, kot jih ima taka ustanova (z omejenim številom naslovov), je to vsekakor uspeh, ki ga potrjujejo tudi nekatere razprodane knjige. Strokovne in leposlovne. Kljub posebnemu profilu izdajateljske konstante je tudi za letošnjo bero mogoče reči: različno, brez frazeološkega prizvoka — interesantno do te mere, da bi vsako delo zase zaslužilo kritično analizo.

Lojze Kovačič je s *Prišleki* — v dveh delih — avtobiografsko romaneskno zajel čas med 1938. in 1945. Kdor